

OLLAKO VAI EIKÖ OLLA — EKSISTENTIAALILAUSEEN SUBJEKTIN KOHTALONKYSYMYS

TUTKIMUSONGELMA

Niin sanotuista eksistentiaalilauseista ja niiden nominaalijäsenten analysista on fennistiikassa kirjoitettu valtavasti. Hakanen (1972) on katsonut eksistentiaalilauseiden syntaksin olevan siksi omalaatuista, että lausetyypit voidaan jakaa kahtia eksistentiaalilauseisiin ja ns. normaalilauseisiin. Vilkuna (1989) on puolestaan esittänyt, että eksistentiaalilauseiden yksi alatyyppe, habitivirakenne, vastaa SVO-lauseita kaikilta muilta paitsi alkuasemaisen NP:n sijanmerkinnän osalta. Toinen siis näkee eksistentiaalilauseet täysin erilaisina kuin kaikki muut lauseet, toinen taas löytää yhtäläisyyksiä transitivilauseiden kanssa. Näiden ääripäiden väliin mahtuu monenlaisia kantoja siitä, miten eksistentiaalilauseiden NP:t tulisi analysoida, millaisia verbejä e-lauseissa voi esiintyä ja miten koko lausetyyppe tulisi rajata. Tässä kirjoituksessani keskityn eksistentiaalilauseiden nominaalijäsenten analyysiin.¹

E-lauseiden on perinteisesti katsottu ilmaisevan olemassa oloa, olemaan tuloa tai olemasta lakkaamista (Jespersen 1924: 155; Ikola 1964: 8). Yleensä rajausta on tarkennettu morfosyntaktisin kriteerein siten, että e-lauseina on pidetty lauseita, joissa on alkuasemassa (valinnainen) paikallissijainen NP, sen jälkeen *olla*-verbi tai muu eksistentiaalinen verbi sekä nominatiivi- tai partitiivimuotoinen NP (e-NP). Huumo ja Perko (1993) ovat kyseenalaistaneet tämän selväpiirteisen rajauksen² ja esittävät sen sijaan, että voidaan osoittaa jatkumo, jolle suomen kielen lauseet ilmaisemansa eksistenssin suhteen sijoittuvat. Jatkumon ääripäässä ovat prototyyppiset e-lauseet, joissa on *olla*-verbi ja joissa e-NP sijait-

¹ Kiitän Anneli Kauppista, Lea Laitista, Tiina Onikkia ja Sara Routarinnettä innostavista keskusteluista. Ne olivat korvaamattomana apuna, kun valmistelin tästä aiheesta Kielitieteen päiville esitelmää toukokuussa 1996. Kielitieteen päivillä sain monia hyviä kommentteja, joiden nojalla laajensin esitelmästäni artikkelin. Avuksi olivat myös Auli Hakulisen ja Virittäjän nimettömien arvioijien kommentit. Heille kaikille kiitos!

² Epäilyksiään esittävät myös Hakulinen ja Karlsson (1979: 95–96).

see verbin jäljessä. Toisen ääripään muodostavat ei-eksistentiaaliset lauseet, ja näiden väliin sijoittuvat lauseet, jotka ilmaisevat e-NP:n eksistenssin lisäksi jotain muutakin informaatiota. Käsittelen lähinnä vain prototyypin e-lauseen kaltaisia lauseita, mutta haluan korostaa, että Huumon ja Perkon näkemys eksistentiaalisuuden ilmaisemisen jatkumuonteesta on hyvin luonteva myös käsittelemäni diskurssiaineiston kannalta.

Rajaan käsittelyni siis sellaisiin lauseisiin, jotka toteuttavat seuraavanlaista skeemaa (skeeman käsitteestä ks. seuraavaa lukua):

$NP_{lok} + olla\text{-verbi} + NP_{nom/ptv}$

(Alkuasemaisen lokaali-NP:n sijalla voi olla myös adverbi.) Perinteisen e-lauseiden määritelmän väljä semanttinen luonnehdinta — se, että e-lause ilmaisee olemassa oloa, olemaan tuloa tai olemasta lakkaamista — ei ole ollut varsinaisesti kriteerini esimerkiksi aineistoa seuloessani, vaan olen ottanut morfosyntaktisen lausetyypin lähtökohdakseni. E-lauseskeeman, niin kuin minkä tahansa muunkin rakenneskeeman, toteutumat voivat poiketa skeemasta joltain osin. E-lauseskeemaa edustavissa lauseissa voi esimerkiksi verbi olla toinen kuin *olla*-verbi tai lokaalijäsen voi puuttua. Olen kuitenkin tässä artikkelissa keskittynyt sellaisiin e-lauseisiin, jotka toteuttavat yllä olevaa skeemaa melko tarkkaan, pieniä sanajärjestyspoikkeamia lukuun ottamatta. Tätä e-lauseiden ydinjoukkoa tutkimalla toivon pystyväni nostamaan esiin joitain keskeisiä seikkoja kyseisestä lausetyypistä.

Lähestyn e-lauseita niiden käytöstä käsin ja pyrin vastaamaan kysymykseen: mihin e-lauseita tarvitaan diskurssissa? Aluksi esittelen lyhyesti teoreettisia lähtökohtiani ja käyttämäni aineistoa. Sitten käsittelen sitä, millaisiin referentteihin e-NP:t viittaavat ja mitä näille referenteille tapahtuu diskurssin edetessä. Tarkastelen myös paikallissijaisen NP:n asemaa ja tehtäviä. Sen jälkeen vertaan e-NP:itä subjekteihin ja objekteihin sekä diskurssiirteidensä että koodausominaisuuksiensa puolesta. Viimeiseksi pohdin e-lauseiden tehtäviä diskurssissa.

E-LAUSEET KIELIOPISSA

Alussa mainittu määritelmä, jonka mukaan e-lauseet ilmaisevat olemassa oloa tai kieltävät sen, on peräisin Jesperseniltä (1924: 155). Tällä määritelmällä Jespersen kuvasi englannin *there is/are* -alkuisia lauseita. Hän näyttää olettaneen, että eksistenssin ilmaisutarve on universaali ja että sitä ilmaistaan eri kielissä kiteytyneillä lauserakenteilla. Lyons (1977: 469–470) esittää myös, että eri kielissä olisi tavallista, että kiteytyneiden peruslausetyyppien joukossa olisi erityinen rakenne eksistenssin ilmaisemiseen. Lyonsin esittämä peruslausetyyppi on perustaltaan hyvin samankaltainen kuin suomen e-lause: NP (+ Cop) + Loc. Mitä oikeastaan tarkoitetaan, kun sanotaan, että e-lauseet ovat oma lausetyypinsä?

Lähden siitä oletuksesta, että kielioppia ei ole olemassa *a priori*, irrallaan kielen käytöstä, vaan päinvastoin: kielioppi syntyy kielen käytöstä (vrt. erityisesti Hopper 1988 emergentistä kieliopista). Se muodostuu kielen käytössä konventionaalistuvista rakenteista; e-lauseet ovat yksi esimerkki tällaisesta konventionaalistuneesta rakenteesta. Suomen e-lauseissa kiteytyntä on järjestys (ei kuitenkaan yhtä tiukka kuin englannin *there is* -rakenteessa), alkuasemaisen NP:n paikallissijaisuus ja verbin jälkeisen NP:n nominatiivi-

▷

tai partitiivisija. Tätä kiteytyneisyyttä kuvasin edellä skeeman käsitteellä.

Langacker (esim. 1987) on puhunut skeemoista kognitiivisina rutiineina. Hänen mukaansa (1987: 57) kielioppi koostuu »jatkuvasti muuntuvista kognitiivisista rutiineista, joita kielen käyttö muotoilee, pitää yllä ja modifioi». Käsitän skeemat siis Langackerin tapaan kielen käytössä syntyneiksi ja siinä jatkuvasti muokkautuviksi kognitiivisiksi rutiineiksi.

Ono ja Thompson (1996) ovat hyödyntäneet skeeman käsitettä keskustelusyntaksin kuvauksessa. Aineiston perusteella näyttää heidän mukaansa siltä, että konstruktionaaliset skeemat ovat abstraktien prototyyppien kaltaisia ja että keskustelukumppanukset ovat hyvin suvaitsevaisia sellaistenkin lausumien (engl. *utterance*) suhteen, jotka vain etäisesti muistuttavat jotain konstruktionaalista skeemaa. He huomauttavat myös, että siihen, miten jokin skeema reaalistuu, vaikuttavat monet kielenulkoiset seikat, kuten lausuman sekventiaalinen asema keskustelussa tai puhujien muistin asettamat rajoitukset. E-lauseiden kannalta tämä tarkoittaa sitä, että alussa esittämäni e-lauseen skeeman ei tarvitse toteutua tarkalleen, jotta tuotettu lause voisi toimittaa e-lauseen tehtäviä diskurssissa. Vaikka olen aineistoni rajannut sellaisiin e-lauseisiin, jotka melko tarkkaan toteuttavat skeemaa, se ei tarkoita sitä, etteikö muunlaisia e-lauseita olisi. Keskittämällä huomion lähinnä prototyyppiä oleviin tapauksiin toivon voivani nostaa e-lauseista olennaisia piirteitä esiin.

E-lauseet ovat siis oma lausetyyppinsä sillä perusteella, että niissä on selkeästi tunnistettava kiteytynyt muoto. Kuten jäljempänä pyrin osoittamaan, tätä kiteytynyttä muotoa hyödynnetään diskurssissa omanlaisissaan tehtävissä.

AINEISTO

Olen käyttänyt aineistonani kuudesta suomenkielisestä arkikeskustelusta tehtyä ääninauhaa. Näistä olen litteroinut ja analysoinut yhteensä n. 40 minuuttia. Aineistoni keskustelut sisältävät sekä kertovia että argumentoivia jaksoja. Analyysissani en kuitenkaan voinut osoittaa merkittäviä eroja e-lauseiden käytössä näiden tekstityyppien välillä.

Eksistentiaalilauseita aineistossani oli 85 (rakenteita, joissa on lokaalinen NP tai adverbi + olla + e-NP; lisäksi oli 5 lausetta ilman lokaalista ainesta), eli varsin vähän verrattuna esim. transitivisiin predikaatioihin (279) tai predikatiivirakenteisiin (231).³ Aineiston valossa e-lauseet eivät siis ole kovin keskeinen konstruktioyyppi, mutta sitäkin kiintoisampi. E-lauseista lähes puolet oli aineistossani habitivisia (omistusrakenteita, 39/85; 46 %).

Tässä esittämäni pohdinnat perustuvat vain tähän aineistoon. Katson kuitenkin, että niillä on laajempaakin kantavuutta: lähden nimittäin siitä oletuksesta, että arkinen kasvokkai keskustelu on kielen käytön perustilanne, jonka tarkastelu tarjoaa oivan pohjan esimerkiksi sen pohtimiselle, miksi jokin tietty rakenne on kieliopillistunut tai mihin kommunikaatiotarpeeseen jokin rakenne vastaa.

³Virittäjän anonyymin arvioijan mielestä »otoksen koko välttämättä osoittaa työn pilottitutkimukseksi». Näin toki onkin, mutta myös sellaisia tarvitaan: syventymällä suppeastakin aineistosta voi saada olennaisia asioita irti. Tehtyjä päätelmiä voi testata sitten toisenlaiseen aineistoon. Seuraavassa luvussa esittelemissäni aiemmissa tutkimuksissa on tehty monenlaisia päätelmiä e-lauseiden diskurssitehtävistä pohjaamatta niitä mihinkään aineistoon tai varsin fragmentaariseen aineistoon pohjaten. Arvelen, että tälle tutkimusperinteelle on omalla tutkimuksellani jotain annettavaa.

E-LAUSEET DISKURSSISSA

Perinteinen e-lauseen määritelmä, jonka mukaan eksistentiaalilauseet ilmaisevat olemassa oloa, olemaan tuloa tai olemassa olon lakkaamista, leikkaa e-lauseet diskurssiyhteydestään pois ja tarkastelee niitä irrallisina lauseatomeina. Useat tutkijat ovat huomanneet määritelmän ongelmalliseksi. Vilkuna (1992: 87) on esittänyt, että e-lauseiden tehtävänä on pikemminkin e-NP:n referentin liittäminen tiettyyn lokaatioon eikä maailmaan ylipäättään, kuten perinteinen määritelmä tekee. Huumo (1996: 297) kääntää tämän hieman toisinpäin ja sanoo, että e-lauseiden tehtävänä on esittää predikaatio lokaalisesta tilasta raportoimalla tilan sisältö (»states a predication about the locative space by reporting its content»). Tekstuaaliselta kannalta lähestyttäessä e-lauseiden tehtävänä taas on pidetty uuden referentin esittelyä (Wähämäki 1975, käsitykseen yhtyvät Hakulinen ja Karlsson 1979, Huumo 1996). Pyrin seuraavassa arvioimaan näitä väittämiä puhutun diskurssin valossa. Tarkastelen aluksi e-NP:iden referenttejä: Tuovatko e-NP:t todella uusia referenttejä diskurssiin? Millaisia nämä referentit ovat? Mitä referenteille tapahtuu? Pohdin sitä, mitä nämä referenttien diskurssipiirteet kertovat e-NP:iden subjektin tai objektin kaltaisuudesta. Sitten siirryn tarkastelemaan e-lauseen lokaalista elementtiä. Tämän jälkeen pohdin e-NP:itä syntaktisen funktion kannalta: ovatko e-NP:t enemmän subjektin vai objektin kaltaisia vai eivät kummankaan?

E-NP:IDEN REFERENTIT

Olen aineistostani koodittanut kaikki NP:t, jotka viittaavat aiemmin mainitsemattomiin referentteihin, ja analysoinut ne »uusiin referentteihin» viittaaviksi. E-NP:istä tällaisia on suurin osa (74,5 %). Seuraava esimerkki valaisee asiaa. Siinä keskustellaan siitä, miten paljon lapset kuluttavat vaatteita.

Esimerkki 1.

1	Aarre:	kyllä meillä ^vesseli kuluttaa et,	
2		ei ^likka kuluta <DIM kyllä niin kauheesti DIM>.	
3		<F poi=ka F> kyl[lä helkkari] se ku,	
4	Pekka:	[<P joo joo.P>]	
5		[<P ne on nii, P>]	
6	Aarre:	[ei sil täy]tyy olla semmoset,	←
7		oikeen sill on,	←
8		..(0.3) nyt semmoset ^nah[kahousut jalassa ja.]	←
9	Pekka:	[niit on erilaisia]	
10		taipumuksia niillä [ja.]	
11	Aarre:	[ja sit] sil on viel kurahousut,	←
12		että semmoset et <@ X [X @>.]	
13	Tor:	[jaa ne on] sellaset niinku	
		[^muoviset.]	
14	Aarre:	[ei= sillä] muut kestä.	

Esimerkissä Aarre kertoo lapsistaan: ensiksi hän vertaa poikaansa ja tytärtään (r. 1 ja 2). Referentiaalisen ilmauksen valinnalla, puhumalla »vesselistä», Aarre luo pojastaan tietynlaisen kuvan. Riveillä 6–8 ja rivillä 11 on e-lauseet, joissa esitellään pojan vaatetusta, r. 8 *semmoset nahkahousut* ja r. 11 *kurahousut*. Lopuksi Aarre toteaa: *ei sillä muut kestä* ▷

(r. 14). Tämä toimii tulkintaohjeena sille, mitä varten vaatetus on sellainen kuin se on. Näin Aarre rakentaa kuvan pojastaan rasavillinä vipeltäjänä.⁴

Esimerkin 1 e-lauseilla tuodaan diskurssiin uusia referenttejä. Esiteltyt referentit ovat ei-inhimillisiä. Tämä on e-NP:ille tyypillistä: niistä 91 % viittaa ei-inhimillisiin referentteihin. Lisäksi e-NP:ille on tavanomaista se, että ne ovat täysiiä NP:itä eli sellaisia, joilla on leksikaalinen pääsana (yli 80 % e-NP:istä on täysiiä NP:itä).

Kirjallisuudessa esiintynyt väite siitä, että e-lauseet tuovat uusia referenttejä diskurssiin, näyttää siis aineistoni pohjalta oikeaan osuneelta. Mutta jos katsotaan hieman tarkemmin, mitä e-lauseiden avulla diskurssiin tuoduille referenteille tapahtuu myöhemmin diskurssissa, huomataan, että niihin verraten harvoin viitataan uudestaan: uuteen referenttiin viittaavia e-NP:itä oli aineistossani 89, mutta näistä referenteistä vain 26:een viitattiin enää toistamiseen (29 %). Esimerkissämmekin *nahkahousut* (r. 8) jäävät yhden maininnan varaan, sen sijaan *kurahousut* (r. 11) mainitaan vielä kertaalleen (r. 13 *ne*). E-lauseiden avulla diskurssiin tuodut referentit eivät siis vaikuta kovin keskeisiltä diskurssin kannalta. Tällainen kertamaininnan varaan jääminen on piirre, joka e-NP:iden referenteillä on yhteinen adverbiaalinen funktiossa esiteltyjen referenttien kanssa; subjektin ja objektin funktioissa esitellyille referenteille taas on tyypillistä se, että niihin viitataan kerta toisensa jälkeen (Helasvuo 1995).

Se, että e-NP:iden avulla diskurssiin tuotuihin referentteihin ei useinkaan viitata toistamiseen, ei oikeastaan ole yllättävää, kun muistaa, että useimmat näistä referenteistä ovat ei-inhimillisiä. Useita kieliä koskevissa tutkimuksissa on näet todettu, että inhimilliset referentit säilyvät diskurssissa topiikkeina paljon pitempään kuin ei-inhimilliset (ks. esim. Givón 1983). Referentin inhimillisyys ei ole kuitenkaan ratkaisevin tekijä, sen osoittaa e-NP:iden ja objektien vertailu. Molempia syntaktisia funktioita käytetään uusien referenttien esittelemiseen (objekteistakin lähes 40 % viittaa uusiin referentteihin). Sekä e-NP:iden että objektien referenttien valtaosa on ei-inhimillisiä (objekteista yli 93 % on ei-inhimillisiä). Kuitenkin objektin funktiossa tuoduille referenteille on tyypillistä se, että niihin viitataan useaan kertaan, kun taas e-NP:n avulla esiteltyjä referenttejä ei useinkaan mainita uudelleen.

E-NP:itä käytetään siis diskurssissa uusien referenttien esittelyyn. Mutta koska nämä referentit jäävät useimmiten vain yhden maininnan varaan, ei tunnu luontevalta ajatella, että uusien referenttien esittely olisi se tehtävä, jota täyttämään e-lauseet olisivat kiteytyneet omaksi lausetyypikseen. Huomio kiinnittyy lauseen lokaaliaineeseen: Mikä on paikallisijaisen NP:n tehtävä? Mikä on sen suhde e-NP:hen?

E-LAUSEEN LOKAALIAINES

E-lauseiden lokaalijäsenet eivät muodosta diskurssipiirteiltään yhtä yhtenäistä ryhmää kuin e-NP:t. Kuten aiemmin mainitsin, lähes puolet aineistoni e-lauseista on habitiivisia rakenteita. Näiden rakenteiden omistajaa ilmaiseva adessiivi-NP on monessa suhteessa erilainen diskurssipiirteiltään kuin muut e-lauseiden lokaaliset NP:t tai adverbit. Pyrin seuraavassa kuitenkin osoittamaan, että omistuksen ilmaiseminen eksistentiaalirakenteen avul-

⁴En ole pitänyt rivien 9–10 lausetta *niit on erilaisia taipumuksia niillä* e-lauseena, vaan predikatiivilauseena. Sen lopussa on habitiivinen adessiivi-NP, jonka voi ajatella määrittävän koko muuta predikaatiota.

la on funktionaalisesti hyvin motivoitu.

Habitiivirakenteiden adessiivi-NP:t viittasivat kaikki elollisiin referentteihin, jotka olivat yhtä lukuun ottamatta inhimillisiä. Tämä on tietenkin odotuksenmukaistakin, kun on kyse omistusrakenteesta. NP:t olivat lähes kaikki pronominaalisia (vain kaksi oli täytetty NP:tä) ja useat vielä 1. tai 2. persoonan pronomineja (22/36; 61 %). Nämä piirteet luonnehtivat myös edellä käsitellyn esimerkkimme habitiivirakenteiden adessiivijäseniä. On huomionarvoista, että esimerkissä 1 adessiivi-NP:t kuljettavat puheenaihetta (lapset), kun taas e-NP:t ikään kuin esittelevät sen eri puolia. Referenttien elollisuus sekä pronominaalisten NP:iden ja erityisesti 1. ja 2. persoonan pronomien suuri osuus ovat piirteitä, jotka ovat tunnusomaisia subjekteina toimiville NP:ille (Helasvuo, painossa a). Tässä mielessä habitiivi-NP:t ovat enemmän subjektin kaltaisia kuin esimerkiksi toisten adverbiaalien kaltaisia.

Habitiivirakenteiden adessiivi-NP:itä luonnehtii referenssin tarkkarajaisuus (puhe-tilanteessa yksiselitteisimpiä ovat tietenkin 1. ja 2. persoonan pronominit), kun taas muiden e-rakenteiden lokaalijäsenten referenssille ovat luonteenomaisia pikemminkin epämääräiset rajat. Enin osa lokaalijäsenistä on pronominaalisia, mutta toisin kuin habitiivirakenteissa, persoonapronomineja ei ole lainkaan. Niiden sijaan käytetään referenssiltään häilyvämpiä pronominaalisia adverbeja (kuten *siellä*) tai *siinä*-pronominia. Seuraava esimerkki kuvaa tätä. Se on samasta keskustelusta kuin edellisenkin esimerkin katkelma; oikeastaan katkelmat ovat lähes perättäiset. Edellisessä esimerkissä puheenaiheena olivat lapset, ja lasten kautta johdutaan nyt puhumaan yhden keskustelijan, Aarren, asuin ympäristöstä, meren rannalla sijaitsevasta esikaupunkialueesta.

Esimerkki 2.

- 1 Pekka: se on helvetin kiva ympäristö,
 2 Tamme[lundi.]
 3 Olli: [oot sä] [käyny] siel hiljat[tain.]
 4 Pekka: [minä,] [olenhan] mä käyny.
 5 Tor: oon mi[näki] sielläpäin käyny,
 6 Aarre: [kerros ny,]
 7 Tor: mut [mä en] [tiedä missä [se on.]]
 8 Aarre: [just se,]
 9 Pekka: [mä tiedän [sen.]
 10 Aarre: [kun] ovesta ulos lähtee,
 11 kun on semmone mäki on et painaa ko,
 12 Tor: joo j[oo.]
 13 Aarre: [aro]pupu sin[ne.]
 14 Pekka: [no] tuota,
 15 .. onkos siin, ..(0.4) sitä=, ..(0.6) lahtee. ←
 16 Aarre: ..(0.7) ei [ei,]
 17 Pekka: [onko ke]säsenä aikana mitää että [vois,] (←)
 18 Aarre: [ei,]
 19 ne[hän laski ton,]
 20 Pekka: [onhan siin] semmonen yleine ranta eiks o. ←

Esimerkissä puhutaan Aarren asuinalueesta Tammelundista (nyk. Tammisalo) ja siitä, kuinka kiva ympäristö se on (rivit 1 ja 2), sekä siitä, kuka tuntee alueen (rivit 3–9). Käy ilmi, että Pekka ja Tor ovat käyneet siellä (rivit 4 ja 5). Rivillä 6 Aarre yrittää saada Torin kertomaan muille, missä asioissa tämä on Tammelundissa käynyt, ja onnistuukin, mutta

▷

vasta keskustelun myöhemmässä vaiheessa: tämän katkelman jälkeen keskustelussa käy ilmi, että Tor käy tapaamassa Aarren lähistöllä asuvaa naista. Rivillä 7 ilmenee, ettei Tor tiedä Aarren asuinpaikkaa. Rivillä 9 Pekka vakuuttaa tietävänsä *sen*, mutta onko *se* Aarren asuinpaikka vai Tammelund ylipäätään, jää keskustelussa avoimeksi. Riveillä 3–9 kartoitetaan siis sitä, missä määrin kukin keskustelija aluetta tuntee. Neuvotellaan yhteisestä maaperästä, mutta on huomattava, että mitään kovin selkeitä kiinnekohtia ei saada esiin. Riveillä 10–13 Aarre kuvaa kotinsa pihapiiriä lähinnä lastensa näkökulmasta. Riviltä 14 lähtien Pekka alkaa kysellä ranta-alueista, ilmeisesti uintimahdollisuuksia ajatellen. Riveillä 15 ja 20 on eksistentiaaliset rakenteet, joiden lokaalijäsen *siin* on *se*-pronominin inessiivimuoto. Pronominia on käytetty anaforisesti, viittaamassa aiempaan, mutta *se*, mikä tarkkaan ottaen on sen referentti, jää avoimeksi. Pekan kysymyksen (r. 15) sisältämä *siin*-pronomini viittaa lokaatioon, mutta referenssin voi kiinnittää oikeastaan mihin tahansa koko alueen ja Aarren pihapiirin välille. Tätä lokaatiota luonnehditaan siten, että siihen liitetään uusia referenttejä, r. 15 *lahti* ja r. 20 *yleinen ranta*.

Vaikka habitiivirakenteiden adessiivi-NP:t ja muiden e-lauseiden lokaalijäsenet ovatkin erilaisia diskurssipiirteiltään, ne hyödyntävät samaa syntaktista skeemaa, lok-NP/adv. + *olla*-verbi + e-NP. Spatiaalisen rakenteen ulottaminen possessiivisuuden ilmaisemiseen on sangen tavallista maailman kielissä (ks. esim. Lyons 1977, Heine ym. 1991). Possessiivisen tulkinnan virittää lokaalisen NP:n referenssi: persoonainen olio on helppo tulkita possessoriksi (vrt. esim. *heil on mökki siin ~ tontilla on mökki*). Paikallissija nostaa NP-kannan referentin spatiaaliset tilaulottuvuudet esiin, ja tähän tilaan sijoitetaan uusi referentti. Tämä pätee kaikkiin e-lauseisiin, siis myös habitiivirakenteisiin. Habitiivirakenteessa on vain kyse jonkinlaisesta omistus- tai hallintatilasta. Habitiivirakenteen avulla voidaan nostaa omistajaa ilmaisevan NP:n referentistä erilaisia puolia kohosteiseksi kuin vaikkapa käyttämällä rakennetta, jossa on genetiivimäärityksenä toimiva NP. Myös habitiivirakenteella kuvattu suhde on toisenlainen, väljempi kuin genetiivillä ilmaistu omistus.

Sekä habitiivirakenteissa että muissakin e-lauseissa e-NP:illä on samantyyppinen tehtävä: ne luonnehtivat paikallissijaisen jäsenen ilmaisemaa referenttiä liittämällä siihen jonkin uuden referentin.

ONKO E-NP SUBJEKTIMAINEN VAI OBJEKTIMAINEN?

E-NP:itä on perinteisesti pidetty subjekteina, ensi sijassa kai siksi että ne ovat yleensä lauseidensa ainoita kieliopillisessa sijassa olevia NP:itä, eli siis ainoita potentiaalisia subjektikandidaatteja. Seuraavaksi pohdin e-NP:iden subjekti- tai objektimaisuutta kieliopillisten koodausmahdollisuuksien valossa. Selvitän aluksi, mitä oikeastaan tarkoitan subjektilla.

MILLAINEN ON SUBJEKTI?

A. Hakulinen (1983) lähestyy kysymystä suomen subjektista prototyyppien näkökulmasta (pohjaten Keenaniin 1976). Hänen näkemyksensä mukaan prototyyppinen subjekti suomessa on nominatiivisijainen, sijaitsee lauseen alussa ja aiheuttaa kongruenssia. Lisäksi se on elollinen tai muuten agentiivisuuteen taipuvainen. (A. Hakulinen 1983: 243.)

Tämän luonnehdinnan ulkopuolelle jää tietenkin monia sellaisia, joita on perinteisesti pidetty subjekteina. Tällaisia ovat muiden muassa e-NP:t. Hakulinen on kuitenkin valmis pitämään niitäkin subjekteina; ne ovat vain epäprototyyppejä. Eräät tutkijat puolestaan ovat olleet valmiit rajaamaan subjektin niin, että kriteereinä ovat nominatiivisijaisuus ja kongruenssi (Vilkuna 1989, Shore 1992). Eräissä mielessä on kyse näkökulmaerosta: Hakulinen määrittelee subjektin ydinalueen, mutta sulkee subjektin käsitteen alle myös monenlaiset marginaaliset tapaukset, Vilkuna ja Shore taas määrittelevät subjektin siten, että se kattaa vain ydinalueen. Seuraavassa otan kantaa näihin kysymyksiin oman keskusteluaineistoni analyysin pohjalta (ks. tarkemmin Helasvuo, painossa a).

Prototyyppeistä subjektia hahmotellessaan A. Hakulinen (1983) päätyy siihen, että subjektin prototyyppi on löydettävissä tarkastelemalla keskeisiä lausetyyppejä. Näihin hän lukee transitiivi- ja intransitiivilauseet ja nominaalilauseet. Marginaalisissa peruslauseissa, joihin kuuluvat mm. tilalauseet, tulosrakenteet ja e-lauseet, voi olla subjekti mutta siltä puuttuvat prototyyppeistä subjektia luonnehtivat piirteet, kuten agenttiivisuus ja elollisuus. Marginaalisten peruslauseiden subjektit eivät myöskään välttämättä laukaise kongruenssia eivätkä ole aina nominatiivisijaisia. Diskurssiaineiston valossa Hakulisen esittämä jako on kiintoisa ensinnäkin siksi, että hänen keskeisiksi määrittelemänsä lausetyypit ovat aineistossani keskeisiä myös frekvenssiltään (ks. edellistä lukua),⁵ ja toiseksi siksi, että näissä keskeisissä lausetyypeissä puheaktipronominien osuus subjekteista on merkittävä. Transitiivilauseiden subjekteista jopa yli puolet oli 1. tai 2. persoonan pronomineja (Helasvuo, painossa a). Hakulisen marginaalisiksi mainitsemista lausetyypeistä puheaktipronomineja taas ei juurikaan käytetä. Tämä on kiintoisaa siksi, että puheaktipronominien syntaktista käyttäytymistä on käytetty perusteena e-NP:n syntaktisessa analyysissä (ks. seuraavaa alalukua).

Hakulisenkin mainitsemat subjektin koodausominaisuudet sijanmerkintä, kongruenssi ja sijainti lauseessa eivät suinkaan ole toisistaan riippumattomia, vaan kiintoisalla tavalla kietoutuneet yhteen. Kongruenssia eivät voi suomessa laukaista muut kuin nominatiivisijaiset NP:t, ja nekin varmimmin silloin, kun ne sijaitsevat verbin edellä. Kongruenssi on selkeintä, kun subjektina on 1. tai 2. persoonan pronomini. Kolmannessa persoonassa kongruenssissa on epävakautta lukukongruenssin suhteen, varsinkin puhutussa kielessä. Tämä on sikäli luonnollista, että 3. persoonassa subjekti-NP:iden kirjo on suurin: ne voivat olla pronomineja tai täysiä NP:itä. Myös lause- ja infinitiivisubjektit, joita kongruenssia määräävät persoona- ja lukuoppositiot eivät koske, liittyvät yksikön 3. persoonassa olevaan verbiin. Siten vankimmin subjekteiksi osoittautuvat koodausominaisuuksien perusteella 1. ja 2. persoonan pronominit, siis puheaktipersonat.⁶

Puheaktipronominien keskeinen asema subjekteina toimivien NP:iden joukossa on jäänyt varsin vähälle huomiolle syntaktisessa keskustelussa. Huomattavan poikkeuksen muodostavat Silversteinin ergatiivisia merkintäjärjestelmiä käsittelevät tutkimukset (ks. Silverstein 1976, 1981). Silverstein pyrki selittämään ergatiivisissa järjestelmissä yleisiä jakaumia (engl. *splits*) hahmottelemansa agenttiivisuushierarkian pohjalta (tämän hierar-

⁵ Hakulisen (1983: 242) käyttämät keskeisyyden kriteerit ovat syntaktis-semanttisia; niihin ei kuulu käyttötaajuus.

⁶ Koska persoonapronomineilla ei objekteina toimiessaan ole nominatiivin ja akkusatiivin välistä vaihtelua, nominatiivissa oleva persoonapronomini osoittautuu tätäkin kautta subjektiksi: se ei voisikaan olla objekti (ks. Helasvuo, painossa b).

kian avulla on suomen nesessiivirakenteiden argumenttirakennetta selvittänyt Laitinen (1992). Hierarkiassa ylimpinä ovat puheaktipersonat, jotka kaikkein luontevimmin sopivat transitiiiverbin agentiksi. Puheaktipronomineihin sopivat siis kaikkein parhaiten agenttiivisuuden ja elollisuuden piirteet, jotka Keenan (1976 ja suomen osalta A. Hakulinen 1983) mainitsee prototyypistä subjektia luonnehtivina piirteinä.

Kiintoisaa on, että pronominisubjektien kohdalla myös sanajärjestys on kiintein: keskusteluaineistossani yli 95 % subjekteina toimivista pronomineista oli verbin edellä. Koska puhutussa diskurssissa pronominisubjekteja on verrattomasti enemmän (omassa aineistossani yli 83 % subjekteista oli pronominaalisia), koko aineistossakin — kun mukaan luetaan myös täydet NP:t pronominisubjektien lisäksi — subjekteista yli 90 % oli verbinetisiä. (Helasvuo, painossa a.)⁷

Vilkunan (1989) kuvausmallissa verbinetistä (tai tarkemmin V-kentän etistä) asemaa kutsutaan *T-paikaksi*, teemapositioksi (*T-field*). Vilkunan mukaan teemapositio on »kompromissi syntaktisen kategorian ja diskurssifunktion välillä» (mts. 38): se on paitsi sanajärjestyspaikka, myös teeman tai topiikin asema. *Oletusarvoisena teemana* (*default T*) on kieliopillinen subjekti, jos sellainen vain lauseessa on. Joissain lausetyypeissä, kuten e-lauseissa, oletusarvoisena teemana voi olla muukin jäsen, kuten e-lauseen lokaali-NP (mts. 44). Vilkuna (mts. 44–50) esittelee lausetyyppejä, joissa oletusarvoisena teemana on jokin muu konstituentti kuin subjekti. Huomionarvoista on, että kaikissa Vilkunan luettelemissa lausetyypeissä — samoin kuin Hakulisen »marginaalisissa lausetyypeissä» — on kiteytynyt paitsi verbinetisen konstituentin (»oletusarvoisen teeman») muoto ja positio, myös moni muu seikka: predikaattiverbiksi saattaa käydä vain tarkkaan rajatun verbityypin edustajat (Vilkuna mainitsee e-lauseiden lisäksi mm. nesessiivirakenteet ja tunnekausatiivit) ja verbin ja lauseen muiden jäsenten sanajärjestys voi olla tarkkaan säädelty (esim. Hakulisen mainitsemissa tulorakenteissa). Voisi sanoa, että näissä lausetyypeissä lauseen rakenneskeema on pitkälle spesifioitu ja voi sisältää yksityiskohtaistakin leksikaalisemanttista tietoa. Ne ovat siten varsin erilaisia kuin Hakulisen mainitsemat »keskeiset lausetyypit», transitiivi-, intransiitiivi- tai predikaattivilauseet, jotka ovat rakenneskeemoiltaan yleisempiä ja abstraktimpia. Näiden lauseiden subjekti on yleensä nominatiivisijainen ja laukaisee verbissä kongruenssin. Jos rajataan subjektin kategoria vain näihin, kategorian ulkopuolelle jää perinteisesti subjekteina pidettyjä tapauksia. On huomattava, että ulkopuolelle jäävissä tapauksissa koko lausetyyppi on pitkälle kiteytynyt ja potentiaaliseen subjektikandidaattiin liittyy useimmiten kyseiselle lausetyypille idiosynkraattisia piirteitä.

Fennistisessä subjektikeskustelussa ovat kaikkein eniten herättäneet polemiikkaa tapaukset, joissa subjekti on jotenkin kiistanalaista. Joskus tuntuu, että kategorian rajat ovat vieneet niin tyystin mielenkiinnon, että ydin on kadonnut. Rajaamalla subjektin kategoria verraten kapeasti Vilkunan (1989) ja Shoren (1992) tapaan voidaan piirtää esiin melko selkeä syntaktinen kategoria: subjektit ovat nominatiivisijaisia ja voivat periaatteessa laukaista kongruenssin.⁸ Subjektin ja verbin välinen järjestys on myös varsin kiinteä. Kuten

⁷Näissä luvuissa ovat mukana transitiivi- ja intransiitiivilauseiden subjektit sekä nominaalilauseiden subjektit. Kielto- ja kysymyslauseita ei ole laskettu mukaan.

⁸On kuitenkin sellaisiakin NP:itä, jotka ikään kuin käyttävät subjektin kieliopillista paikkaa, mutta ovat silti partitiivimuotoisia (esim. *noit lannotteit ku tulee aina*). Tällaisten NP:iden osuus on kuitenkin häviävän pieni (aineistossani niitä oli kuusi kaikkiaan 729 subjektista).

seuraavassa alaluvussa osoitan, näin määritellyllä subjektilla on lisäksi monia diskurssi-piirteitä, joilla sitä voi luonnehtia. Tällaista suhteellisen yhtenäistä subjektikäsitystä vas-ten voi sitten peilata rajatapauksia, kuten e-NP:itä.

E-NP:IDEN SUBJEKTIN JA OBJEKTIN KALTAISET PIIRTEET

Käsittelen seuraavassa e-NP:iden käyttäytymistä sijanmerkinnän, kongruenssin ja sana-järjestyksen suhteen. Lisäksi tarkastelen e-NP:iden diskurssipiirteitä vertaamalla niitä subjektien ja objektien diskurssipiirteisiin.

E-NP:t voivat olla joko nominatiivissa tai partitiivissa. Sijanmerkintä on ollut varmasti keskeisimpiä syitä siihen, miksi e-NP:itä on pidetty subjekteina. Muut koodausominais-suudet, kongruenssi ja sanajärjestys, eivät osoita e-NP:itä subjekteiksi. Ensinnäkään kongruenssi ei oikeastaan osoita e-NP:n subjektuudesta mitään, koska siellä missä kongruenssi olisi selkeintä, nimittäin 1. ja 2. persoonassa, ei e-lauseilla oikein ole käyttöä. Aineistossani ei ole yhtään 1. tai 2. persoonan pronominia e-NP:nä, vaan kaikki ovat kolmaspersoonaisia. Kuten tiedetään, kolmannessa persoonassa lukuoppositiota ei juurikaan ilmennetä puhutussa suomessa, vaan verbi on yksikön 3. persoonassa subjektin luvusta riip-pumatta. Yksikön 3. persoonan verbimuotoa käytetään myös silloin, kun subjektipersoonaa ei ole eksplikoitu (ns. nollapersoonaa, ks. Laitinen 1995). Kongruenssi on siis varsin heikko osoitus subjektuudesta kolmannessa persoonassa. Toiseksi sanajärjestys suhteessa verbiin on e-NP:llä päinvastainen kuin yleensä subjektilla; omassa aineistossani yli 90 % subjek-teista on verbin edellä, kun taas e-NP:illä normaali paikka on verbin jäljessä.

Koodausominaisuuksiltaan e-NP:t ovat siis varsin kaukana subjekteista. Jos ajatellaan syntaktisia funktioita prototyyppien näkökulmasta, e-NP:t sijoittuvat subjektuuden epä-prototyyppisimpään päähän, jos niitä ylipäättään halutaan subjekteina ajatella. Koodaus-ominaisuuksien lisäksi e-NP:iltä puuttuvat prototyyppisen subjektin semanttiset tunnus-merkit, joiden joukossa Keenan (1976) mainitsee mm. agenttiivisuuden ja elollisuuden. Voisivatko e-NP:t sitten olla objekteja?

Objektimaisia piirteitä e-NP:illä on nähty monenlaisia. Habitiivirakenteissa on sellai-nen kiintoisa piirre, että jos e-NP:nä on persoonapronomini, se on akkusatiivimuodossa (esim. *Onneksi minulla on sinut*). Tähän piirteeseen nojautuen ovat jotkut tutkijat ehdot-taneet, että e-NP:itä tulisi pitääkin objekteina (L. Hakulinen 1926, Wiik 1972). Tämä ei kuitenkaan nähdäkseni todista vielä e-NP:tä objektiksi, koska tällainen ilmaustyyppi on varsin marginaalinen ja ilmaisutarve vähäinen. Kiintoisaa kuitenkin on, että vain habitiivirakenteen e-NP:nä toimiva persoonapronomini on akkusatiivimuodossa, kun taas mui-den e-lauseiden e-NP:inä toimivat persoonapronomininit ovat nominatiivimuodossa. A. Ha-kulinen (1983) on arvellut sijanmerkinnän olevan germaanista lainavaikutusta. Germaa-nisten kielten vastineissahan habitiivirakenteen e-NP:nä toimiva persoonapronomini on akkusatiivimuodossa (vrt. esim. ruotsin *Jag har dig*), mutta e-lauseessa nominatiivissa. Luontevien esimerkkien keksiminen saati löytäminen luonnollisesta aineistosta on vai-keaa. Siksi niiden esiintyminen lainakontakteissakin tuntuu epäuskottavalta, ellei kyse ole tietien istutetusta lainasta.

Vilkuna (1989) on pyrkinyt osoittamaan yhtäläisyyksiä habitiivirakenteiden ja transi-tiivilauseiden välillä: adessiivi-NP vastaisi siis subjektia ja e-NP objektia. Yhteydestä ei käy yksiselitteisesti ilmi, tarkoittaako Vilkuna pelkästään yhtäläisyyksiä sanajärjestyksessä

vai muussakin kieliopillisessa merkinnässä. Arvelen kuitenkin, että hän on ajatellut muutakin kuin pelkkää konstituenttien järjestystä. Vilkunan kuvausmallissa habitiivirakenteen adessiivi-NP on *oletusarvoinen teema* kuten transitiivilauseen subjektikin. E-NP taas kuuluu *V-kenttään* (*V-field*) niin kuin objektikin.⁹ Vilkuna (1989: 158) vertaa habitiivirakenteita transitiivisiin lauseisiin ja sanoo — vedoten mm. persoonapronominien sijaanmerkintään e-NP:inä —, että habitiivirakenteet vastaavat SVO-rakennetta («conform to subject-verb-object structure») kaikilta muilta osin paitsi alkuasemaisen NP:n sijaanmerkinnän osalta. Vertaus transitiivilauseisiin kuitenkin ontuu, koska habitiivirakenteilla ei ole transitiivilauseille tyypillistä toiminnallisuutta. E-NP:n ja lokaalijäsenen välisestä suhteesta puuttuu transitiiviselle suhteelle tunnusomainen vaikutuksen siirtyminen subjektista objektiin. Adessiivi-NP on kieliopillisilta koodausominaisuuksiltaan varsin kaukana subjektista: vaikka se onkin verbin edellä, se ei sijansa vuoksi voi laukaista kongruenssia.

Jos sen sijaan tarkastellaan NP:iden diskurssiominaisuuksia, saadaan esiin paljon enemmän transitiivilauseille tyypillisiä piirteitä. Habitiivirakenteiden adessiivi-NP:t ovat useimmiten inhimillisiä kuten transitiivisubjektitkin. Huomiota kiinnittää myös 1. ja 2. persoonan pronomien verraten suuri osuus, mikä on tyypillistä myös transitiivisubjekteilte. Adessiivi-NP:iden kuten transitiivisubjektienkin referentit ovat lähes aina aiemmasta diskurssista tuttuja. Niitä käytetään jäljittämään diskurssissa referenttejä eli niiden referentit säilyvät diskurssissa puheenaiheina pitempään (vrt. esim. 1). E-NP:t puolestaan esittelevät usein uusia referenttejä kuten objektitkin. Referentit ovat useimmiten ei-inhimillisiä niin kuin objektienkin referentit. Yksi merkittävä ero objekteilla ja e-NP:illä kuitenkin on: objektin funktiossa esitellyt referentit mainitaan yleensä uudestaan eli ne säilyvät puheena pitempään, mutta e-NP:iden avulla esitellyt referentit jäävät useimmiten yhden maininnan varaan. Siispä ne eivät ole kovin keskeisiä diskurssin kannalta. Tämä piirre erottaa e-NP:t paitsi objekteista myös subjekteista: lauseen pääargumenteille, subjekteille ja objekteille, on tyypillistä se, että niitä käytetään diskurssissa jäljittämään referenttejä (Helasvuo 1995, painossa b; englannin osalta ks. Thompson, painossa).

Chafe (1994) puhuu siitä, että jokaisella lauseella on *alkupisteensä* (*starting point*), jonka näkökulmasta lause asioita tarkastelee (vrt. myös kognitiivisen kieliopin *viittauspisteeseen* (*reference point*), Langacker 1995).¹⁰ Subjektissa on hänen mukaansa kieliopillistunut tämä alkupisteen funktio. Suomen e-lauseessa lokaali-NP toimii e-lauseen alkupisteenä, sinä elementtinä, jonka näkökulmasta asioita lähestytään. Se on kieliopillistunut, mutta toisella tapaa kuin subjekti: Se ei laukaista kongruenssia eikä vaikuta muiden jäsenten sijaanmerkintään. Sen paikka lauseessa on kiinteä. Jos ajatellaan, että lokaali-NP on e-lauseen alkupiste, kysymys e-NP:n subjekti- tai objektimaisuudesta asettuu uuteen valoon: on luonnollista, että e-NP:llä ei juurikaan ole subjektimaisia piirteitä, kun se ker-
ran ei ole lauseensa alkupiste.

⁹ Vilkuna on ambivalentti e-lauseiden subjektittomuuden suhteen: hän puoltaa useissa kohdin näkemystä, jonka mukaan e-NP ei ole subjekti (esim. 1989: 156), mutta toisaalta hän puhuu kuitenkin e-subjektista tarkoit-
taen samaa kuin e-NP (mp.).

¹⁰ Jossain mielessä Vilkunan oletusarvoista teemaa voisi verrata kognitiivisen kieliopin viittauspisteeseen tai Chafen alkupisteeseen: Vilkunan mukaan se on lauseen teema tai topiikki (1989: 38), useimmiten kieliopillinen subjekti. Se eroaa viittaus- tai alkupisteestä siinä, että se sijaitsee aina ennen V-kenttää; siis sen syntakti-
nen asema on kiinteä.

Karlsson (1982) on ehdottanut, että e-NP:iden kohdalla subjektien ja objektien kieliopillinen ero on neutraalistunut. Sen sijaan että kiistellään siitä, onko kyseessä subjekti vai objekti, tulisi puhua pelkästä jektistä. Onkin totta, että e-NP muistuttaa jossain mielessä sekä subjektia että objektia, muttei kuitenkaan ole täysin kummankaan kaltainen. Diskurssikäytöltään e-NP:t poikkeavat molemmista ydinargumenteista siinä mielessä, että ne viittaavat yleensä sellaisiin referentteihin, joita ei diskurssissa ryhdytä seuraamaan. Seuraavassa pyrin vastaamaan siihen, miksi e-NP:illä diskurssiin tuotuja referenttejä ei yleensä seurata diskurssissa.

MITEN E-LAUSEILLA LUONNEHDITTAAN?

E-NP:iden referentit ovat siis monessa suhteessa samanlaisia kuin objekteina toimivien NP:iden referentit: ei-inhimillisiä referenttejä, jotka ovat uusia diskurssissa. Miksi sitten e-NP:iden avulla diskurssiin tuotuja referenttejä ei yleensä ryhdytä diskurssissa seuraamaan, kun kerran objektin funktiossa tuotuihin referentteihin viitataan tavallisesti useaan kertaan? Pyrin seuraavassa osoittamaan, että tämä ero johtuu niistä tehtävistä, joita e-NP:t diskurssissa palvelevat.

Seuraava esimerkki valaisee e-lauseiden tehtäviä paikallissijaisen NP:n referentin luonnehtimisessa. Katkelmassa keskustellaan Linnean ja hänen aviomiehensä kesäpaikasta, joka on meren rannalla.

Esimerkki 3.

1 Linnea:	ei me tultu ^ajatelleeks sitä= kato ku me ruettii ^ruappaamaa et,	
2	..(0.5) ku se on ^ai=ka matala se lahti,	←
3 Eila:	^joo.	
4 Linnea:	<A se on A> ^paikotellen,	
5	siel on ^syvii kohtii ja matalii kohtii.	←
6 Eila:	^joo.	

Keskustelussa Linnea on hetkeä aikaisemmin puhunut kesäpaikkansa rannasta ja vedestä. Rivillä 2 hän kuvailee *se on aika matala* ja tarkentaa vielä: *se lahti* (ns. lohkeama oikealle). Rivillä 5 hän luonnehtii edelleen *siel on syvii kohtii ja matalii kohtii*, nyt käyttäen e-lauseita. E-lauseessa puhuja käyttää pronominaalista adverbia *siel* viittaamaan joko rivillä 2 mainittuun lahteen tai väljemmin kesäpaikan läheiseen vesialueeseen. Aluetta luonnehditaan sanomalla, että siinä on sekä syviä että matalia kohtia (r. 5). Luonnehdinta tehdään kahden viittaavan ilmauksen avulla, jotka e-lauseessa sidotaan *siel*-adverbin ilmaistamaan lokaatioon.

Jos e-lauseen avulla tehtyä luonnehdintaa verrataan predikatiivilauseella tehtyyn luonnehdintaan (r. 2), voidaan ensinnäkin todeta, että predikatiivilauseella tehdyille luonnehdinnoille on verrattomasti yleisempää, etteivät niiden luonnehtivat ilmaukset (predikatiivi-NP:t) poimi referenttiä. Toisekseen luonnehdinnan kohteena olevasta referentistä (subjekti-NP:n referentistä) ei nosteta sen tilaulottuvuuksia esiin samalla lailla kohosteisesti kuin e-lauseessa nostetaan paikallissijaisesta NP:stä.

Ajatus e-lauseiden ja predikatiivilauseiden tietystä samankaltaisuudesta ei ole fennis-

▷

tiikassa uusi: Sammallahti (1981, A. Hakulisen 1983: 244 mukaan) on jopa esittänyt, että e-NP:t tulisi analysoida predikatiiveiksi. Sammallahtella kriteerit ovat olleet referentiaalis-semanttiset: e-lause ei edellytä e-NP:n tarkoitteen olemassaoloa kuten ei predikatiivilausekaan predikatiivin tarkoitetta. Itse en pidä ratkaisevana sitä, miksi lauseenjäseneksi e-NP analysoidaan. Olen pyrkinyt artikkelissani osoittamaan, että e-NP on sekä syntaktiselta että diskurssikäyttäytymiseltään sängen erilainen kuin subjekti tai objekti. Joitain yhtymäkohtia sillä predikatiiviin kieltämättä on.

Jos hyväksytään ajatus, että e-NP:itä käytetään ensisijaisesti luonnehtimaan paikallissijaisen jäsenen ilmaisemaa tilaa, on luonnollista, ettei e-NP:iden ilmaisemia referenttejä useinkaan mainita kuin kerran: luonnehtiva ilmaus toimii ensi sijassa luonnehdittavan luonnehtijana, ei itsenäisenä tilanteen osanottajana. Tässä suhteessa e-NP:t eroavat objekteista, jotka ovat tilanteen osanottajia.

LOPUKSI

Mihin e-lauseita siis tarvitaan? Olen artikkelissani pyrkinyt hakemaan ratkaisulle perusteita tarkastelemalla e-lauseiden käyttöä puhutussa diskurssissa. Aiemmassa tutkimuksessa e-lauseiden ensisijaisena tehtävänä on pidetty uusien referenttien esittelyä. Tämän väitteen osoittaa todeksi myös diskurssiaineiston analyysi. Olen pyrkinyt kuitenkin osoittamaan, että vaikka uusia referenttejä e-lauseilla esitelläänkin, ne eivät ole diskurssin kannalta keskeisiä vaan jäävät useimmiten kertamaininnan varaan. Tämän vuoksi tuntuu epäluontevalta ajatella, että uusien referenttien esitleminen olisi tehtävä, jota varten e-lauseet ovat kiteytyneet osaksi kieliopillista ilmaisuvarastoa.

Ratkaisun avain on lokaalijäsenen ja e-NP:n välisessä suhteessa: lokaalijäsenen on se, joka sitoo e-lauseen aiempaan diskurssiin. Paikallissijapäätteen avulla nostetaan NP-kannan referentistä esiin sen ulottuvuuksia spatiaalisena tilana. Tilaa luonnehditaan sitomalla siihen e-NP:n esitlemä referentti.

Mitä tämä kertoo viittaamisesta? Viittaavien ilmausten avulla puhujat pystyvät poimimaan referenttejä. Referenssin rakentamisessa ovat kuitenkin mukana paitsi viittaavat ilmaukset, myös predikaatiot, joiden osallisina ilmaukset ovat: puhujat liittävät niiden antaman tiedon osaksi sitä kognitiivista inventaaria, mikä heillä referentistä on (esim. tiedon tämän osallisuudesta johonkin prosessiin; ks. tarkemmin Helasvuo, painossa b). E-lauseissa paikallissijainen NP viittaa useimmiten jo puheena olleeseen tarkoitteeseen, siis sellaiseen, josta on jo kognitiivinen inventaari rakenteilla. Tätä referenttiä luonnehditaan e-lauseen avulla liittämällä siihen jokin toinen, yleensä diskurssissa aiemmin mainitsematon referentti. E-NP:n luonnehtimistehtävästä seuraa, ettei e-NP:llä esiteltyyn referenttiin useinkaan viitata kuin kerran.

E-NP:n lauseenjäsenasemasta on käyty runsaasti keskustelua. Jos e-lauseita katsotaan kieliopillistumisen näkökulmasta, tämä ei ole mikään kohtalonkysymys. Olen pyrkinyt osoittamaan, että e-NP:llä on itse asiassa varsin vähän yhteistä kieliopillisen subjektin kanssa. Objektistakin se poikkeaa melkoisesti. Olennaista e-NP:n analyysin kannalta on se, että sen kieliopillistuminen on sidoksissa koko lausetyypin, e-lauseen kieliopillistumiseen: kiteytyntä ei ole vain e-NP ja sen morfosyntaktinen muoto ja asema lauseessa vaan myös verbin valinta sekä alkuasemaisen NP:n paikallissijaisuus ja sijainti lauseessa.

LITTEROINTIMERKIT

,	lievästi laskeva intonaatio, ennakoi jatkoa
.	laskeva, päättyvä intonaatio
^	seuraavalla sanalla pääpaino
..()	tauko (suluissa kesto sekunteina)
=	edellinen äänne lausuttu venyttäen
[päällekkäisyyden alku
]	päällekkäisyyden loppu
<@ @>	kulmasulkeiden sisällä oleva jakso lausuttu nauraen
<X X>	kulmasulkeiden sisällä olevan jakson sisältö epäselvä
<F F>	jakso lausuttu ympäristöä kovemmalla äänellä
<P P>	jakso lausuttu ympäristöä hiljaisemmalla äänellä
<A A>	jakso lausuttu ympäristöä nopeammin
<DIM DIM>	ääni hiljenee jakson loppua kohti

LÄHTEET

- CHAFE, WALLACE 1994: *Discourse, consciousness, and time*. The University of Chicago Press, Chicago.
- GIVÓN, TALMY (toim.) 1983: *Topic continuity in discourse: A quantitative cross-language study*. Benjamins, Amsterdam.
- HAKANEN, AIMO 1972: *Normaalilause ja eksistentiaalilause*. – *Sananjalka* 14 s. 36–76.
- HAKULINEN, AULI 1983: *Subjektin kategoria vai nominaalijäsenten subjektimaisuus*. – Auli Hakulinen & Pentti Leino (toim.), *Nykysuomen rakenne ja kehitys* 1 s. 238–251. SKS, Helsinki.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. SKS, Helsinki.
- HAKULINEN, LAURI 1926: *Pojalla on vaaleat hiukset*. – *Virittäjä* 30 s. 91–94.
- HEINE, BERND – CLAUDI, ULRIKE – HÜNNEMEYER, FRIEDERIKE 1991: *Grammaticalization. A conceptual framework*. The University of Chicago Press, Chicago.
- HELASVUO, MARJA-LIISA 1995: *Grammaticization of the partitive case in Finnish*. Esitelmä Suomen kielitieteellisen yhdistyksen seminaarissa »Discourse, Grammar, and Grammaticalization» Mekrijärvellä syyskuussa 1995.
- (painossa a): *The category of person in the coding of argument relations*. – William Ashby, John W. Du Bois & Lorraine Kumpf (toim.), *Preferred argument structure: Grammar as architecture for function*. Benjamins, Amsterdam.
- (painossa b): *Functions of case-marking vs. non-marking in Finnish conversational discourse*. – Anne-Marie Simon-Vandenberg, Kristin Davidse & Dirk Noël (toim.), *Reconnecting language: Morphology and syntax in functional perspectives*. Benjamins, Amsterdam.
- HOPPER, PAUL J. 1988: *Emergent grammar and the A Priori grammar postulate*. – Deborah Tannen (toim.), *Linguistics in context*. Ablex, Norwood, NJ.

▷

- HUUMO, TUOMAS 1996: Bound spaces and the semantic interpretation of existentials. – *Linguistics* 34 s. 295–328.
- HUUMO, TUOMAS – PERKO, JARI 1993: Eksistentiaalilause lokaalisuuden ilmaisijana. – *Virittäjä* 97 s. 380–399.
- IKOLA, OSMO 1964: Lauseopin kysymyksiä. SKS, Helsinki.
- JESPERSON, OTTO 1924: *The philosophy of grammar*. Allen & Unwin, London.
- KARLSSON, FRED 1982: Kieliteorian relevanssi suomen kielen opetukselle. – Fred Karlsson (toim.), *Suomi vieraana kielenä* s. 89–114. WSOY, Helsinki.
- KEENAN, EDWARD 1976: Towards a universal definition of »subject». – Charles N. Li (toim.), *Subject and topic* s. 305–333. Academic Press, New York.
- LAITINEN, LEA 1992: Välttämättömyys ja persoona. Suomen murteiden nesessiivisten rakenteiden semantiikkaa ja kielioppia. SKS, Helsinki.
- 1995: Nollapersoona. – *Virittäjä* 99 s. 337–358.
- LANGACKER, RONALD W. 1987: *Foundations of cognitive grammar 1*. Stanford University Press, Stanford.
- 1995: Reference-point subject constructions. Esitelmä International Cognitive Linguistics Associationin (ICLA:n) konferenssissa heinäkuussa 1995. University of New Mexico, Albuquerque.
- LYONS, JOHN 1977: *Semantics 2*. Cambridge University Press, Cambridge.
- ONO, TSUYOSHI – THOMPSON, SANDRA A. 1996: What can conversation tell us about syntax? – Philip P. Davis (toim.), *Alternative linguistics. Descriptive and theoretical modes. Current issues in linguistic theory* 102. Benjamins, Amsterdam.
- SHORE, SUSANNA 1992: *Aspects of a systemic-functional grammar of Finnish*. Julkaisematon väitöskirja. Macquarie University, Sydney.
- SILVERSTEIN, MICHAEL 1976: Hierarchy of features and ergativity. – R. M. W. Dixon (toim.), *Grammatical categories in Australian languages* s. 112–171. Linguistic Series 22, Australian Institute of Aboriginal Studies, Canberra. Humanities Press, New Jersey.
- 1981: Case marking and the nature of language. – *Australian Journal of Linguistics* 1 s. 227–244.
- THOMPSON, SANDRA A. (painossa): Discourse motivations for the core-oblique distinction as a language universal. – Akio Kamio (toim.), *Functionalism in linguistics*. Mouton de Gruyter, Berlin.
- WIIK, KALEVI 1972: Suomen akkusatiiviobjektin muoto. Turun yliopiston fonetiikan laitoksen julkaisuja 12. Turun yliopisto.
- VILKUNA, MARIA 1989: *Free word order in Finnish: Its syntax and discourse functions*. SKS, Helsinki.
- 1992: Referenssi ja määräisyys suomenkielisten tekstien tulkinnassa. SKS, Helsinki.
- WÄHÄMÄKI, BÖRJE K. 1975: Om finskans existentialsatser och därtill hörande problem. *Lisensiaatintyö*. Suomen kielen laitos, Åbo Akademi.

TO BE OR NOT TO BE — THE QUESTION OF
EXISTENTIAL SUBJECT IN FINNISH

There is a wealth of research on so-called existential clauses (henceforth: e-clauses) in Finnish. This article examines the nominal constituents in e-clauses from the viewpoint of their use in conversational discourse.

Under discussion are constructions which instantiate the following schema:

$$\text{NP}_{\text{loc}} + \text{V}_{\text{exist.}} + \text{NP}_{\text{nom/ptv}}(\text{e-NP})$$

Schemas are assumed to be conventionalized patterns of language use, of which e-clauses represent one example. The aim of the article is to investigate why this particular pattern is needed in discourse. I have approached this question by looking at what kind of referents e-clauses bring into discourse and how these referents are treated after being introduced. In the literature, the syntactic function of the postverbal NP (henceforth: e-NP) has been under dispute, but according to the prevalent view, it is a subject. This paper compares the e-NP to both the subject and the object and shows that the discourse functions it serves are quite different from those of subject and object. It also differs from subject and object in its coding properties.

For this study, I collected data from six conversations between speakers of Finnish. From this data I extracted smaller segments for closer analysis, together comprising a database of approx. 40 minutes of spoken interaction. In the database, there were 85 e-clauses (constructions with a locative NP + V + e-NP).

It has been proposed that e-clauses function to introduce new referents into discourse in the e-NP role (Wähämäki 1975). This claim is also supported by the present study: the majority of e-NPs refer to referents new to the discourse and these referents are mainly non-human. These information flow features (i.e. preference for new mentions and non-human referents) characterize not only e-NPs but also NPs in the object role. In contrast, NPs in the subject role refer mainly to referents that have already been mentioned in the discourse. Subject NPs usually refer to human referents which are being tracked in the discourse. Thus, subject NPs lack certain information flow features that object NPs and e-NPs share.

However, if we study how the referents are treated in the discourse after being introduced, we can see an interesting pattern: referents that are introduced into the discourse in the e-NP role are usually not tracked in the discourse; instead, they are dropped after one mention in the e-NP role. In other words, they do not seem to be central participants in the discourse. In contrast, referents that are first introduced in the object role are usually mentioned several times during the discourse. If referents first mentioned in the e-NP role are usually not mentioned again, why are they introduced

▷

into the discourse at all?

Huumo (1996) looks at e-clauses from the viewpoint of the semantics of the locative NP. According to him, an e-construction »states a predication about the locative space by reporting its content«. From a discourse point of view we could say that the locative NP is the starting point (Chafe 1994) or reference point (Langacker 1995) of the construction from which the predication proceeds. The locative NP usually refers to a referent which has already been mentioned in the discourse. In an e-clause, a relationship is established between the locative space and a new referent expressed in the e-NP role. This paper argues that e-NPs serve to characterize the referent of the locative NP by situating a new referent in the locative space referred to by the locative NP. Thus, e-NPs serve to characterize locative space rather than introduce new participants into the discourse. It is only natural, then, that the referents of e-NPs are usually not tracked in the discourse, but mentioned only once. In this respect e-NPs differ from NPs in the core roles, from both subjects and objects.

In Finnish linguistics, e-NPs have traditionally been analyzed as subjects. There are problems with this view and these have also been discussed in the literature. Despite the problems, there has been a preference for rather a broad definition of subject that includes inter alia e-NPs. This article argues for the alternative view which assumes that only nominative NPs which can trigger agreement with the verb are subjects. This narrow definition of subject allows us to give a more unified account of the syntactic and information flow characteristics of NPs in the subject role. As these characteristics are not shared by e-NPs, e-NPs should not be regarded as subjects.

To summarize, this article shows that although e-clauses do introduce new referents into the discourse, the referents are not central to the discourse, but instead, they are mentioned only once. What seems more central is the locative NP: it is the one that is being tracked in the discourse. It serves as the starting point of the clause. In an e-clause, the locative space referred to by the locative NP is characterized by relating to it a new referent that is expressed by the e-NP.

There has been a long-standing dispute over the syntactic function of the e-NP. The subject role as defined in this paper is characterized by syntactic features that are independent of clause type. In contrast, in order to understand the grammaticization of the e-NP, reference has to be made to the notion of clause type: the whole clause type has been grammaticized. In an e-clause, the case marking and position of the e-NP have been crystallized as well as the choice of the verb (olla 'to be' and certain other verbs) and the position and case marking of the locative NP. ■

Kirjoittajan osoite (address):

Maantie 10, 11130 Riihimäki

Sähköposti: *helasvuo@helsinki.fi*